

SOCIO-PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF STUDYING SOCIAL DEVELOPMENT PROCESSES IN UZBEKISTAN

Tunis Khojiyev

Associate Professor, PhD

National University of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: karfagen_87@mail.ru

ABOUT ARTICLE

Key words: modernization, social development, modernization approach, convergence theory, post-industrial society, information, capital, "Action Strategy", "Uzbekistan - 2030" strategy.

Received: 16.01.24

Accepted: 18.01.25

Published: 20.01.25

Abstract: The large-scale reforms and complex modernization processes implemented in our republic after gaining independence have been studied from the standpoint of various social and humanitarian sciences. However, the history of modernization processes in our country has not paid enough attention to the problem of chronological periodization. In this article, the philosophical and historical foundations of the complex modernization taking place in our republic are determined, and they are studied by dividing them into certain chronological stages. The article analyzes modern concepts of social development. Also, the levels and main features of the most widely researched modernization theories of modern concepts of social development are analyzed. Also, in the study of the history of the modernization processes in Uzbekistan, attention is paid to the analysis of the ideas and activities of the enlightenment movement and the revolutionary movement, which was formed in the late 19th and early 20th centuries. In this, large-scale development programs aimed at reforming the Republic of Uzbekistan ("Uzbek model of development", the concept of deepening democratic reforms and development of civil society in our country, "Strategy of actions for further development of the Republic of Uzbekistan", "Uzbekistan — 2030" strategy) is taken as a determinant. Accordingly, the specific features of the stages

of modernization processes in the Republic of Uzbekistan are determined, and the transformation of the modernization model of our republic is revealed.

O‘ZBEKISTONDAGI IJTIMOIIY RIVOJLANISH JARAYONLARINI TADQIQ ETISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY ASOSLARI

Tunis Xojiyev

Dotsent, PhD

O‘zbekiston Milliy universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

E-mail: karfagen_87@mail.ru

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar. modernizatsiya, ijtimoiy rivojlanish, modernizatsion yondashuv, konvergensiya nazariyasi, postindustrial jamiyat, axborot, kapital, “Harakatlar strategiyasi”, «O‘zbekiston — 2030» strategiyasi.

Annotatsiya: Mustaqillikdan erishganimizdan so‘ng respublikamizda amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar va kompleks modernizatsiyalash jarayonlari turli ijtimoiy gumanitar fan sohalarini pozitsiyasidan turib o‘rganilgan. Ammo mamlakatimizda kechgan modernizatsiya jarayonlari tarixi xronologik jihatdan davrlashtirish muammosiga yetarlicha diqqat qaratilmagan. Mazkur maqolada respublikamizda kechayotgan kompleks modernizatsiyalashning falsafiy-tarixiy asoslari aniqlangani holda, ular muayyan xronologik bosqichlarga ajratib o‘rganiladi. Maqolada ijtimoiy rivojlanishga oid zamonaviy konsepsiyalar tahlil etiladi. Shuningdek, ijtimoiy rivojlanish zamonaviy konsepsiyalarining eng keng tadqiq etilgan modernizatsiya nazariyalarining darajalari, asosiy xususiyatlari tahlil etiladi. Shuningdek, O‘zbekistondagi modernizatsiya jarayonlari tarixini o‘rganishda XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllanib keng tarqalgan ma’rifatparvarlik oqimi hamda jadidchilik harakati g‘oya va faoliyati tahliliga ham e’tibor qaratiladi. Bunda O‘zbekiston Respublikasini isloh etishga qaratilgan keng miqyosli taraqqiyot dasturlari (Taraqqiyotning “O‘zbek modeli”, Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha “Harakatlar strategiyasi”, “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi) determinant sifatida olinadi. Shunga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasida kechgan modernizatsiya jarayonlari bosqichlarining o‘ziga xos xususiyatlari

**СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ПРОЦЕССОВ
ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ****Тунис Ходжиев***Доцент, доктор наук**Национальный университет Узбекистана**Ташкент, Узбекистан**E-mail: karfagen_87@mail.ru***О СТАТЬЕ**

Ключевые слова: модернизация, общественное развитие, модернизационный подход, теория конвергенции, постиндустриальное общество, информация, капитал, «Стратегия действий», стратегия «Узбекистан - 2030».

Аннотация: Масштабные реформы и сложные процессы модернизации, осуществляемые в нашей республике после обретения независимости, исследованы с позиций различных социальных и гуманитарных дисциплин. Однако проблеме хронологической периодизации истории модернизационных процессов в нашей стране уделялось недостаточно внимания. В статье выявляются философские и исторические основы сложной модернизации, происходящей в нашей республике, и изучаются они путем деления на определенные хронологические этапы. В статье анализируются современные концепции общественного развития. Анализируются также уровни и основные черты наиболее изученных теорий модернизации современных концепций общественного развития. Также при изучении истории модернизационных процессов в Узбекистане уделяется внимание анализу идей и деятельности просветительского движения и движения джадидов, которые сформировались и широко распространились в конце XIX — начале XX вв. Это масштабные программы развития, направленные на реформирование Республики Узбекистан («Узбекская модель развития», Концепция дальнейшего углубления демократических реформ и развития гражданского общества в нашей стране, «Стратегия действий» по дальнейшему развитию Республики Узбекистан). За определяющую принята Республика Узбекистан, стратегия «Узбекистан — 2030». Соответственно, выявляются особенности этапов модернизационных процессов, происходивших в Республике Узбекистан,

Kirish. (Introduction)

Ma'lumki, mustaqilligimizning dastlabki davridan to bugungi kungacha respublikamizda jamiyat hayotining barcha sohalarini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda. Mazkur islohotlarni izchil va samarador ravishda amalga oshirish puxta va chuqur o'ylangan, ilmiy asoslangan ko'plab mexanizmlarning ishlab chiqilishini talab qiladi. Ko'rinib turibdiki, mamlakatni modernizatsiyalash jarayonida kuchli va fundamental tadqiqotlarga zarurat seziladi. Negaki, modernizatsiya amalga oshayotgan mamlakat o'z modernizatsiya yoki taraqqiyot yo'lini tanlashda chuqur ilmiy asoslarga ega bo'lgan nazariy ishlanmalar ishlab chiqmog'i lozim. Bunda mamlakatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy shart-sharoit, aholining etnik tarkibi, shunga ko'ra milliy mental xususiyatlar, jahon tajribasi, xalqaro maydondagi vaziyat hamda tarixiy tajriba tahlillarini o'zida umumlashtirgan, amaliyot bilan uyg'un nazariy g'oyalar, ishlanmalarga ehtiyoj ortadi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgan dastlabki yillardan to bugungi kunga qadar ayni masalalarni u yoki bu darajada yoritishga urinilgan mamlakatimizni modernizatsiyalashga oid masalalar tahliliga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar yuzaga keldi. Bunday tadqiqotlarda mamlakatimiz modernizatsiya xususiyatlarini belgilash, istiqbolga oid prognozlar berish, bu boradagi jahon tajribasini o'rganish bilan bir qatorda O'zbekistonni modernizatsiyalash tarixi va rivojlanish bosqichlarini davrlashtirishga tegishli izlanishlarni ham uchratish mumkin. Albatta, O'zbekistonda modernizatsiyani amalga oshirish tarixini tadqiq etish jumladan, mazkur jarayonni xronologik jihatdan bosqichlar yoki davrlarga ajratishga qaratilgan alohida, yirik fundamental tadqiqotlarni ajratib ko'rsatish qiyin. Ammo mamlakatimiz modernizatsiya modeliga oid tadqiqotlarning aksariyatida ayni masalaga murojaatlarni kuzatish mumkin. O'zbekistonning yangi tarixi yoki biror bir alohida soha: davlat hokimiyati va boshqaruvi, ijtimoiy himoya, ma'naviy taraqqiyot, huquqiy soha, mulkchilikning shakllanishi, o'tish davri bosqichlari, iqtisodiy islohotlar va h.k kabi yo'nalishlardagi tadqiqotlarda bu borada muayyan izlanishlar amalga oshirilgan.

Lekin respublikamizda kechgan keng islohotlar jarayonlarini yaxlit modernizatsiya paradigmalari nuqtayi nazarlaridan bosqichlarga yoki davrlarga ajratib ko'rsatishga bag'ishlangan ilmiy izlanishlar mavjud emas. Bundan tashqari ijtimoiy rivojlanishning zamonaviy konsepsiyalari nuqtayi nazaridan respublikamizda kechayotgan keng islohotlar jarayonlarini sohalar kesimida klassifikatsiyalab o'rganishga qaratilgan ishlarni ham uchratish qiyin. Albatta, mazkur muammolarning har biri bir necha alohida tadqiqotlar uchun predmet vazifasini o'tay oladi.

Mavzu bo'yicha adabiyotlar sharhi

O'zbekistonni modernizatsiyalash jarayonlarini davrlashtirish masalasi respublika mustaqillikka erishgan yillarda muayyan darajada tadqiq etilgan. Bunday tadqiqotlarda O'zbekistonni modernizatsiyalash jarayonlari tarixi yaxlit tarzda emas, balki alohida sohalar kesimida ochib beriladi. Jumladan, Jo'raev N.[1], Jakbarov M. [2], Qodirov A.[3], Azizxo'jaev A.A.[4] Nazarov Q.N.[5] Boboev H.[6], Jumaev R.[7], Musaev F.A.[8], Otamurotov S.O.[9], Ergashev I.[10], Qirg'izboev M.[11], Abdullaeva M.N.[12], Omonov B.[13] larning monografiya, risola va maqolalarida mazkur masala chuqur tahlil etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Tadqiqot olib borish davomida tarixiylik, ob'ektivlik, abstraklikdan konkretlikka qarab borish, kauzal, tizimli tahlil, qiyosiy tahlil singari umumilmiy va umumfalsafiy metodlardan foydalanildi.

Natijalar va muhokama (Results and Discussions)

Ijtimoiy rivojlanishga oid zamonaviy konsepsiyalar — bu insoniyat jamiyatining rivojlanishi va taraqqiyotini turli ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va siyosiy jihatlaridan tushuntirib beruvchi nazariyalar va yondashuvlar majmuasidir. Ushbu konsepsiyalar ijtimoiy o'zgarishlarni o'rganish va jamiyatlarning taraqqiyoti jarayonlarini tushuntirishga harakat qiladi. Quyida ijtimoiy rivojlanishning ayrim zamonaviy konsepsiyalari bilan tanishish mumkin:

1. Barqaror rivojlanish. Bu yondashuvda ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik omillar birgalikda ko'rib chiqiladi. Barqaror rivojlanishning asosiy tamoyillari kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini cheklamagan holda hozirgi ehtiyojlarni qondirishni o'z ichiga oladi.

2. Modernizatsiya nazariyalari. Ushbu nazariya industrial va post-industrial jamiyatlarning shakllanishini tushuntirishga qaratilgan nazariya bo'lib, modernizatsiya nazariyasiga ko'ra, har bir jamiyat rivojlanish jarayonida an'anaviy jamiyatdan zamonaviy, industrial jamiyatga o'tadi.

3. Globalizatsiya nazariyasi. Bu konsepsiya dunyoda ijtimoiy va iqtisodiy aloqalarning tobora kengayishi, texnologiyalar, axborot va madaniyatning global darajada tarqalishini tushuntiradi. Globalizatsiya jamiyatlar o'rtasidagi chegaralarni yo'qotib, yangi turdagi ijtimoiy tuzilmalarni yaratadi.

4. Dunyo-tizimi nazariyasi. Immanuel Vallerstein tomonidan ishlab chiqilgan bu nazariya butun dunyoni iqtisodiy va siyosiy jihatdan bir tizim sifatida ko'rib chiqadi. Unda rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar tahlil qilinadi va markaziy (rivojlangan), yarim-periferik va periferik (rivojlanayotgan) davlatlar tushunchalari qo'llaniladi.

5. Postindustrial jamiyat nazariyasi: Bu konsepsiyaga ko'ra, zamonaviy jamiyatlar industrial bosqichdan xizmatlar va axborot texnologiyalariga asoslangan jamiyatga o'tadi. Ushbu nazariya

iqtisodiyotdagi mehnat tuzilmasi va texnologik taraqqiyotning ijtimoiy tuzilmalarga ta'sirini o'rganadi.

6. Ijtimoiy kapital nazariyasi. Bu nazariya ijtimoiy tarmoqlar, ishonch va o'zaro hamkorlik ijtimoiy rivojlanishga qanday ta'sir qilishini tushuntiradi. Ijtimoiy kapitalning yuqori darajada bo'lishi jamiyatlar uchun ijtimoiy resurslar va imkoniyatlarni yaxshilash imkonini beradi.

Zamonaviy ijtimoiy rivojlanish konsepsiyalari turli xildagi ijtimoiy jarayonlarni har tomonlama ko'rib chiqadi va ularni tushuntirish uchun global, milliy va mahalliy darajalarda yondashuvlarni birlashtiradi[14].

Ushbu tadqiqotda O'zbekistondagi ijtimoiy rivojlanish jarayonlari modernizatsion paradigma nuqtayi nazaridan tahlil etiladi. Modernizatsion o'tish kamdan kam holda ravon, bir tekis kechadi; u jamiyatning barcha sohalariga, ijtimoiy insitutlarga ta'sir ko'rsatadi[15], mazkur jarayon jamiyatning barcha sohasidagi tub o'zgarishlarni nazarda tutadi. Tizimli yondashuvdan foydalangan xolda biz modernizatsiyani jamiyatning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatuvchi ko'p darajali jarayon sifatida olib qarash zarurligini tavsiya etamiz[16].

Modernizatsiyaning birinchi darajasi jamiyat azolarining modernizatsiyaga bo'lgan munosabati bilan bog'liq: sanoatlashish, urbanizatsiya, ommaviy ishlab chiqarish, kommersializatsiya o'z mohiyatiga ko'ra mazkur jarayonlarda universal ahamiyatga ega.

Modernizatsiyaning ikkinchi darajasida siyosiy tuzimda o'zgarishlar yuz beradi[17], siyosiy tuzumni modernizatsiyalashishining alohida jihati deb an'anaviy tarzda konstitutsiyaning joriy bo'lishi, ya'ni hokimiyatning bo'linishi, jamiyat va xokimiyat organlarining o'zaro ratsional aloqadorligi mexanizmlarini ishlab chiqish nazarda tutiladi.

Uchinchi daraja - konseptual daraja. Konseptual darajada siyosiy tuzumning asoslari va uning funksiyalari to'la yaratiladi. Ushbu darajada xududning ijtimoiy madaniy xususiyatlari to'la tarzda namoyon bo'ladi[18].

Modernizatsiya butun boshli sotsiumning, avvalombor inson ongining tizimli yangilanishidir. "Modernizatsiya ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy o'lchamlardan o'tib inson ongida inqilob qildi, insoniyat qadriyatlari va e'tiqodini ildizlari bilan qo'porib tashladi, xayotning emotsional strukturasini o'zgartirdi"[19]. Piter Berger o'zining "Zamonaviylikni tushunish" asarida zamonaviy jamiyatda o'zgarib borayotgan jamoatchilik ongining transformatsiyasi xaqida yozadi. U bugungi kunda ahamiyatli bo'lgan beshta dilemmani ajratib ko'rsatadi, muallifning so'zlariga qaraganda ushbu dilemmalar fundamental va amaliy ahamiyatga ega.

"Birinchi dilemma apstraksiya natijasida shakllanadi, ushbu hol zamonaviylikning eng muhim xususiyatlaridan biri, jamiyatdagi kichik, jips guruxlarni xisobga olmaganda umumiy ijtimoiy munosabatlarda zaiflashish yuz beradi, zotan inson birlamchi guruhlarda xamjihatlikni his qiladi va hayot ma'nosini topadi. Muallif nazarda tutgan apstrakt ong darajasida inson hayotining

barcha sohalariga nisbatan nafrat uyg'otuvchi emotsional hislar va tafakkur tarzi kuchayadi. Muallif apstraksiyaning ildizini jamiyat asosida turuvchi ijtimoiy insitutlarda ko'radi: bu kapitalizatsiya bozorida va byurokratlashgan davlatda, texnologiyalashgan iqtisodda o'z ifodasini topadi, bundan tashqari texnologiyaning jamiyatdagi noiqtisodiy sektor ustidan hukmronligida, katta shaharlardagi uning getrogeni bilan kishilar aglomeratsiyasida va nihoyat, ommaviy kommunikatsiya vositalarida aks etadi.

Ikkinchi dilemma bu kelajakda inson idrokidagi temporal strukturalarning keskin o'zgarishi bo'lib, bunda kelajak nafaqat tasavvurlarning balki, faoliyatning ham mezoniga aylanadi. Agar modernizatsiya jarayonini inson idrokining vaqt mobaynidagi transformatsiyasi deb baholasak, bu modernizatsiyaga berilgan eng xato ta'riflardan biri bo'lardi.

Temporal transformatsiya uch darajada namoyon bo'ladi. Kundalik xayotda buni umumiy dominantga aylanib boradigan stol, devor qo'l soatiga qiyos qilish mumkin. Jamiyat miqyosida esa, hukumat va yirik tashkilotlar proektlarni turli rejalar orqali amalga oshiradi, masalan besh yillik, yetti yillik, ko'p yillik rejalar yoki, "iqtisodiy o'sishning bosqichlari", "komunizmga o'tish" kabi konsepsiyalarni keltirish mumkin. Har uchala darajada ham yangi temporallik kishilar idrokida keskin ziddiyatli kechadi, bu hol ayniqsa o'tgan asrdagi tuzumlarga xosdir.

Uchinchi dilemma - individuatsiya. Modernizatsiya individning kollektiv va ijtimoiy jamoadan ajralib borayotgan barcha xususiyatlarini qamrab oladi. Bu ma'noda tarixdan o'zgarmay kelayotgan jamiyat va individ o'rtasidagi qarama-qarshilikka urg'u beriladi. Individuatsiya bu apstraksiyaning qarama-qarshi tomoni bo'lib, bu ikki tushuncha o'zaro paradoksal bog'liq hamdir. Tashqi sotsiostrukturali sabablar ham aynan: individga to jamiyat tuzilishigacha tayanch bo'lgan jamoviy qadriyatlarining zaiflashishi bilan ham namoyon bo'ladi. Bu masalalarning paradoksalligi ham shundaki, mazkur jamoalar apstrakt megostruktura funksiyasini bajargan, bunda individ o'zini jamiyat uchun g'oyat zarur murakkab, noyob shaxs sifatida his qilgan, apstrakt ijtimoiy insitutlarda bu rolning amalga oshirilishi amri mahol edi.

To'rtinchi dilemma – xalos bo'lish. Modernizatsiyaning muhim jihati shundaki, inson hayotining ilgari tati taqdiri azalda belgilab qo'yilgan deyilgan ko'p tomonlari hozirda, individ yoki, jamoaning tanloviga bog'liq jarayon deya qabul qilinadi. Bu ma'noda modernizatsiya tanlovlarning ko'pligini ham anglatadi. Zamonaviylikning jozibali prinsiplaridan birida shunday qarashlar ilgari suriladi: narsalar avval qanday bo'lgan bo'lsa, hozir unday emas. Zamonaviylikning dinamikasi, yangilik va inqiloblarga intilishi ham ana shunda. Endilikda an'analar majburiy emas, status-kvo o'zgarishi mumkin, kelajak esa yangidan yangi ufqlarni ochadi.

Nixoyat, sekulyarizatsiya dilemmasi. Modernizatsiya diniy e'tiqod va tajribalarga jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Biroq, bu diniy e'tiqod butunlay yo'q bo'lib ketadi degani emas. Lekin,

shuni ham ta'kidlab o'tish zarurki, sekulyarizatsiya ko'pchilik ommadagi diniy e'tiqodning zaiflashishiga olib keladi[20].

Mamlakatimizdagi modernizatsiya jarayonlari tarixini o'rganishda XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllanib keng tarqalgan ma'rifatparvarlik oqimi hamda jadidchilik harakati g'oya va faoliyati tahliliga ham e'tibor qaratiladi. Ammo ko'p hollarda ma'rifatparvarlik va jadidchilik g'oyalari modernizatsion paradigma nuqtai nazaridan tahlil etilmasdan mazkur harakatlar vakillarining avtobiografiyasi, shuningdek, ularning milliy ozodlik harakati borasidagi intilishlari aytib o'tiladi. Shu ma'noda, ma'rifatparvarlik va jadidchilik oqimlarining islohotchilik harakatlarini modernizatsiya nazariyalari nuqtai nazaridan tadqiq etishga katta zarurat mavjud.

Albatta, ma'rifatparvarlik va jadidchilik harakati namoyondalarining asarlarida jamiyatni tubdan isloh qilishga qaratilgan g'oyalar ilgari surilganligiga shubha yo'q. Xususan, A.Fitrat tomonidan 1917 yilda e'lon qilingan "Isloxot va Buxoro" asarida Buxoro amirligini isloh qilishga qaratilgan ko'plab g'oyalarni uchratish mumkin. A.Fitratning "Isloxot va Buxoro" siyosiy dasturi yoki modernizatsiya loyihasining mohiyatini qisqa qilib quyidagicha ifodalash mumkin:

I bob: Eng bosh masala yer-suv munosabatlarida g'allakorlarni kafsani (mullalarga to'lanadigan soliq) dan ozod etish, suv chiqarilgan xukumat yerlarini yersiz aholiga bo'lib berish ilgari surilgan.

II bob: Vaqf yerlari Buxoroni eng madaniy shaharga aylantirishda katta rol o'ynashi mumkin, agar yerdan olingan foydaga machitlar, diniy-dunyoviy maktablar ta'minlansa, kutubxonalar, yetimxonalar, kasalxonalar, kambag'allar uchun oshxonalar qurilsa.

III bob: Buxoroning 22 yoshga yetgan aholisi xarbiy xizmatga chaqirilishi kerak, bemorlar va nogironlar bundan ozod qilinadi.

IV bob: Barcha ishlar uchun moliya sohasi kerak. Buning uchun moliya vazirligi tashkil etilib, soliqlar bilan shug'ullanuvchi bu vazirlikka saroy g'aznachisi xam xisob berishi lozim.

V bob: Ko'rg'onlardagi amaldorlar ichki ishlar vazirligi tomonidan tayinlansin, quyiroqdagi aholi saylovi bilan. Vazirlar va xukmdorlar sud ishlariga aralashmasligi lozim.

VI bob: Sud va xuquq tartibot organlari ishini bir biridan ajratish kerak. Yustitsiya va sud vazirliklari ikki bosqichda joriy etilishi lozim: kuyi va yuqori bosqich.

VII bob: Politsiya aholi o'rtasida tinchlikni saqlashi lozim. Bu davlat mudofaasidagi muhim bo'limdir.

VIII bob: Bulg'usi xukumat yo'l va foydali qazilmalar ishiga e'tibor berishi kerak, yurar yo'llar tiklanishi, avtomobil yo'llari va temir yullar qurilishi lozim.

IX bob: Rossiya va boshqa xukumatlar bilan bo'ladigan aloqalar uchun tashqi ishlar vazirligi tayinlanishi kerak. Bu vazir bir vaqtning o'zida vazirlar sovetining raisi xam bo'ladi.

X bob: Vazirlar sovetining raisi amir farmoniga muvofik; tayinlanadi.

XI bob: Davlat va vaqf maktablaridan tashqari istalgan shaxs tomonidan maktab ochilishi mumkin.

XII bob: Aholi punktlarida, ko'cha va yo'llarda bozorlar va x.k. qiymat belgilash uchun xalq vakillaridan kommunal sovet organlari tashkil etilishi kerak.

XIII bob: Nazorat organlari ikki bosqichdan iborat bo'ladi: 1) o'nta maxsus yuristlardan va o'nta xalq vakillaridan iborat bosqich; 2) erkin matbuot[21].

Jadidchilik oqimi namoyondalarining islohotchilik harakatlarida inson modernizatsiyasi, aniqrog'i ta'lim, fan va madaniyatni yangilash g'oyasi ustuvorlik qilgan. Dastlab, shunchaki nazariy qarashlar darajasida bo'lgan mazkur g'oyalar keyinchalik ulkan islohotchilik harakatiga aylanadi. Ayniqsa, A.Fitratning "Islohot va Buxoro" asarini tom ma'nodagi mamlakat modernizatsiyasini amalga oshirishga qaratilgan strategik taraqqiyot loyihasi yoki islom sotsio-madaniy muhitida yuzaga kelgan o'ziga xos Sharqona modernizatsiya modeli sifatida baholash mumkin. Ammo muayyan ijtimoiy siyosiy to'siqlar tufayli jadidlar tomonidan boshlangan Turkistonni modernizatsiyalashga qaratilgan ulkan islohotchilik harakati tugallanmay qoldi.

O'zbekistonda kechgan modernizatsiya jarayonlari Sobiq Sovet mustamlakachilik davrida ham muayyan ma'noda davom etdi. Sobiq Sovet davridagi mamlakatimizda amalga oshirilgan modernizatsiya umumittifoqda amalga oshagan notekis modernizatsiya jarayonlarining bir qismi sifatida namoyon bo'ldi.

O'zbekiston Respublika ham o'sha davrda Sovet Ittifoqining hom-ashyo bazalaridan biri bo'lganligi hech kimga sir emas. Jumladan, Respublika xo'jalik tizimi asosan paxta xom ashyosini yetishtirishga ixtisoslashgan edi. Ushbu davrda mamlakatda bunyod etilgan yo'llar, omborxonalar, ishlab chiqarish tizimi va boshqa ko'plab infrastruktura elementlari asosan mustamlakachilar uchun yaratilgan qulayliklardan iborat edi. Bu modernizatsiya yo'nalishi bir muncha yuzaki bo'lib, uning aholi turmush darajasi yaxshilanishidagi ta'siri deyarli sezilmaydi. Mahalliy modernizatsiyalashgan elita vakillari istiqomat qiluvchi kvartallar joylashgan zamonaviy anklavlar yuzaga keldi. Bunday jamiyatlarni dualistik jamiyatlar sifatida tavsiflanadi[22].

O'zbekistonda ushbu davrda ma'lum ma'nodagi texnologik modernizatsiya ham ro'y berdi. Ammo bu sohadagi modernizatsiya birgina O'zbekiston iqtisodiyotini yaxshilash maqsadida amalga oshirilgan deyish qiyin. Ishlab chiqarish korxonalarining aksariyati (O'rta Osiyo respublikalariga evakuatsiya qilingan 308 korxonaning 104 tasi (Leningrad to'qimachilik mashinalari zavodi, "Qizil-Oqsoy", "Rosselmash", Sumsk kompressor va Dnepropetrovsk karborund zavodlari, Moskvadagi "Elektrokabel" va "Pod'yomnik" zavodlari, Temir yo'llar xalq komissarligining mashinasozlik zavodi, Chkalov nomidagi aviatsiya zavodi, "Krasnyy put" zavodi, Kievdag "Transsignal" zavodi, Stalingrad kimyo kombinati va boshqalar) O'zbekistonga; ulardan 55 ta korxona Toshkent va Toshkent viloyatiga, 14 ta zavod va fabrika Samarqandga, 22

tasi Farg‘ona vodiysiga, ikkitasi Buxoro viloyatiga joylashtirildi[23].) respublikaga ikkinchi jahon urushi davrida ko‘chirib keltirilgan edi. Mazkur ishlab chiqarish korxonalari mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun emas, balki O‘zbekiston urushdan uzoq hudud sifatida qulay zona bo‘lganligi tufayli olib kelingan. Bundan tashqari sobiq sovet davrida mamlakatda mavjud bo‘lgan aksariyat yirik sanoat korxonalari to‘g‘ridan-to‘g‘ri Moskvaga bo‘ysungan bo‘lib, ulardan olinadigan daromad to‘la-to‘kis mahalliy budjetiga kelib tushmas edi. Masalan, tabiiy resurslar qazib olish bilan shug‘ullanuvchi yirik zavod va fabrikalarning aksariyati Moskvadan turib boshqarilgan va moliyalashtirilgan. O‘zbekiston metropoliya uchun boy mineral xom ashyo bazasi ham bo‘lib kolayotgan edi. Bu yerda ko‘pgina nodir foydali qazilmalar: oltin, mis, ko‘rg‘oshin, rux, volfram, uran, tabiiy gaz, ko‘mir konlari ochildi. Ana shu konlar negizida zavodlar, neft va gaz sanoati korxonalari kurildi, yangi shaharlar va posyolkalar bunyod etildi. O‘tgan asrning 60—70-yillarda respublikada yirik oltin qazib chiqarish sanoati yaratildi va nufuzli tarzda rivojlana boshladi, oltin chiqarish majmualari fabrikalari, oltin saralash kombinatlari, shuningdek, mis rudasini qayta ishlash kombinatlari foydalanishga topshirildi. Shu bilan birga, jahon andozalariga javob beradigan yuqori sifatli oltin olina boshlandi. Lekin bu boyliklar to‘laligicha Markazga olib ketilar, O‘zbekistonga esa hech qanday nafi tegmas edi. Chunki mustabid tuzumning mustamlakachilik iskanjasida siqib qo‘yilgan O‘zbekiston o‘z zaminidan olinadigan birorta boylikning xo‘jayini emasdi va uning ne‘matlaridan mustaqil foydalana olmasdi. O‘zbekistonning hayotiy muhim tarmoqlari va yirik korxonalarining aksariyat qismi (qariyb 70%), shu jumladan, rangli metallurgiya korxonalari bevosita ittifoq vazirliklariga buysunardi; respublika o‘zi ishlab chiqarayotgan mahsulotning egasi emasdi. Oltin, uran, rangli metallar va boshqa foydali qazilmalarni qazib olish va tashib ketish bilan markaziy organlar O‘zbekiston rahbar organlarining roziligisiz va ularning nazoratisiz o‘zlari shug‘ullanishar va tasarruf qilishardi. Olinadigan foydaning arzimagan ozgina qismigina nomiga respublika budjetiga o‘tkazilardi[24].

Bundan tashqari respublikada sanoat hududlari sifatida tashkil qilingan shaharlar hamda ulardagi infrastruktura qulayliklari asosan mustamlakchi xalq vakillariga xizmat ko‘rsatgan. Bunday anklavlar qatoriga Angren, Zarafshon, Uchquduq, Bekobod, Olmaliq, Marjonbuloq kabilarni kiritish mumkin.

Sovet davrida O‘zbekistonda fan, ta‘lim va madaniyat sohasida ham modernizatsiya jarayonlari ro‘y berdi. Ammo mazkur sohalardagi modernizatsiya darajasi birmuncha yuzaki va samarasiz bo‘lganligi barchaga birdek ma‘lum. Umuman olganda, sobiq sovet davrida respublikada amalga oshgan modernizatsiya O‘zbekiston aholisining farovonligidan ko‘ra asosan mustamlakchi xalqlar manfaatlariga xizmat qildi.

Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng mamlakatni tubdan modernizatsiyalashga katta zarurat mavjud edi. Buning uchun esa eng avvalo mamlakatda mavjud iqtisodiy, siyosiy, sotsio-madaniy

omillar hamda jahonning yetakchi mamlakatlari tajribasini o'zida mujassamlashtirgan modernizatsiya modelini ishlab chiqish talab qilindi. Umuman, mustaqillik yillaridagi amalga oshirilgan modernizatsiya jarayonini 4 yirik taraqqiyot dasturlarining (Taraqqiyotning "O'zbek modeli", "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi", "Harakatlar strategiyasi", «O'zbekiston — 2030» strategiyasi) qabul qilinishi bilan bog'liq holda shartli ravishda 4 bosqichga ajratish mumkin.

Birinchi bosqich, taraqqiyotning "O'zbek modeli" qabul qilinishi, davlat qurilishining huquqiy va tashkiliy asoslari yo'lga qo'yilishi, xususiy mulkchilikning shakllanishi, uzluksiz ta'lim tizimining ishlab chiqilishi hamda joriy etilishi, yer islohotlarining amalga oshirilishi, milliy qonunchilik tizimining ishlab chiqilishi, bank-moliya tizimining yaratilishi, tashqi siyosiy va iqtisodiy aloqalarning yo'lga qo'yilishi kabi bir qancha xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Bu davrda 1) iqtisodiyotni mafkuradan xoli qilish; 2) qonun ustuvorligini ta'minlash; 3) davlatning bosh islohotchi sifatidagi boshqaruvchilik rolini tan olish; 4) mamlakatimizning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, kuchli ijtimoiy siyosat yuritish; 5) siyosiy va iqtisodiy islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish tamoyillaridan iborat taraqqiyotning "O'zbek modeli" muhim strategik ahamiyat kasb etdi.

"O'zbek modeli"ning o'ziga xos takomillashgan model ekanligini Birinchi Prezident I.A.Karimov tomonidan ilgari surilgan **"Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"**ning (2010 yil 12 noyabr) mazmun-mohiyatidan yanada teranroq anglash mumkin. Unga muvofiq, rivojlanishning "O'zbek modeli" mustaqillik davrida orttirilgan milliy tajriba va rivojlangan mamlakatlarda sinovlardan o'tgan farovon jamiyat va huquqiy davlat qurishning nazariy va amaliy jihatlari yanada boyitildi. Mazkur konsepsiya fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurishning ustuvor maqsad va vazifalarini belgilab berish asnosida bu jarayonning huquqiy asoslar bilan ta'minlashning istiqbolli dasturi sifatida namoyon bo'ldi.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida amalga oshayotgan kompleks modernizatsiya jarayonlarining ikkinchi bosqichi **"Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"** ning qabul qilinishi bilan boshlanadi. Bu davrda davlat boshqaruvi, qonunchilik, axborot sohasi, iqtisodiyotni liberallashtirish, saylov tizimi, nodavlat notijort tashkilotlar faoliyatini takomillashtirish kabilar bilan bog'liq mamlakatni modernizatsiyalashga qaratilgan qator tashkiliy, institutsional-huquqiy tub islohotlar amalga oshirildi. Bu bosqichda **"Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"** strategik taraqqiyot dasturi vazifasini o'tadi.

O'zbekistonda kechgan mustaqillik davri modernizatsiyasining uchinchi bosqichi **"Harakatlar strategiyasi"**ning qabul qilinishi bilan belgilanadi. Xulosa qilib aytganda,

O'zbekiston jamiyatini modernizatsiyalash borasidagi ayni maqolada ilgari surilgan mulohazalar tahlilini umumlashtirgan holda bu jarayonni quyidagicha davrlashtirish mumkin:

Respublika hududida kechgan modernizatsiya jarayonlari tarixini shartli uch davrga ajratish mumkin:

- 1) Jadidchilik harakati bilan yuzaga kelgan modernizatsiya davri bosqichi.
- 2) Istilo tuzumiga moslashtirishga qaratilgan konstruktiv-modernizatsion loyiha davri.
- 3) Mustaqillik yillarida amalga oshgan modernizatsiyalash davri bosqichi.

Albatta, bu uch davrning har birida o'ziga xos alohida ijtimoiy munosabatlar, tashkiliy institutsional tuzilmalar hamda iqtisodiyot va sanoat taraqqiyoti va qadriyatlar tizimi bilan bog'liq jiddiy o'zgarishlar sodir bo'lgan.

O'zbekiston modernizatsiyasi tarixida mustaqillik davri bosqichi muhim o'rin tutadi. Zero, bu davr modernizatsiyasi xalq va davlatning butkul tubdan yangilanish jarayonlarini o'zida aks ettiradi. Keng qamrovli ushbu davrda ro'y bergan kompleks modernizatsiyalash jarayonlarini davrlashtirish muammosi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Albatta, bu borada turli nuqtai nazarni ilgari suruvchi yondoshuvlar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, muayyan bir soha modernizatsiyasi bo'yicha, mustaqillik yillarida ro'y bergan ma'lum tarixiy voqealarga ko'ra yoki jiddiy o'zgarishlarni nazarda tutuvchi qonunlarga asoslangan holda ham mustaqillik yillari modernizatsiyasi tarixini davrlashtirish tasnifi amalga oshirilishi mumkin.

Mazkur tadqiqotda ushbu davr modernizatsiyasini davrlashtirish muammosi umume'tirof etilgan modernizatsion paradigma pozitsiyasidan turib biror hududni isloh qilishga qaratilgan strategik taraqqiyot dasturlarining qabul qilinishiga ko'ra hal qilish taklif qilinadi. Ayniqsa, jadallashtirilgan yoki quvib yetuvchi modernizatsiya modelini qo'llagan mamlakatlarda kechgan modernizatsiya jarayonlari aksariyat tadqiqotlarda ayni strategik taraqqiyot dasturlariga ko'ra davrlashtiriladi. Zero, vesternizatsion modelga ko'ra, G'arbiy Yevropa mamlakatlari va AQShda modernizatsiya tabbiy-tarixiy jarayon sifatida ro'y berib borgan.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Shunday qilib, mustaqillik yillaridagi modernizatsiya jarayonlarini respublikada qabul qilingan maxsus strategik taraqqiyot dasturlarining qabul qilinishi bilan bog'liq ravishda shartli to'rt davrga ajratish mumkin.

Birinchi, Taraqqiyotning "O'zbek modeli" qabul qilinishi bilan bog'liq birinchi davr bosqichi. Bu davrda asosan milliy davlatchilik tuzilmalari, qonunchilik, milliy o'zlikning anglanilishi, mustamlakachilik asoratlarning bartaraf qilinishi, yangicha iqtisodiy-moliyaviy tuzilmalarning tashkil topishi kabi qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi.

Ikkinchi, "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"ning qabul qilinishi bilan bog'liq ikkinchi davr bosqichi. Bu

bosqichda davlat boshqaruvi, qonunchilik, axborot sohasi, iqtisodiyotni liberallashtirish, saylov tizimi, nodavlat notijort tashkilotlar faoliyatini takomillashtirish kabilar bilan bog‘liq mamlakatimizni modernizatsiyalashga qaratilgan qator tashkiliy institutsional-huquqiy tub islohotlar amalga oshirildi. Birinchi davrda davlatchilik asoslari shakllantirilgan bo‘lsa, ikkinchi davrda demokratik fuqarolik jamiyati tuzilmalarini takomillashtirish bilan bog‘liq fundamental g‘oyalar ilgari surilib, amalga oshirildi.

Uchinchi, “Harakatlar strategiyasi” qabul qilinishi bilan bog‘liq uchinchi davr bosqichi. Bu bosqichda respublikamizda kechayotgan modernizatsiya jarayonlarida mamlakat hududidagi real muammolarni hisobga olgan holda umumjahon standartlari darajasidagi islohotlar davriga qadam qo‘yildi. Ayniqsa, bu davrda respublikamiz modernizatsiya modelida innovatsion modelning ta’siri oshdi. Bundan tashqari jadallashgan modernizatsiyaning muhim shartlaridan bo‘lgan mamlakatning yaqin va uzoq qo‘shnilarga ochiqligi hususiyati ro‘yobga chiqa boshladi.

To‘rtinchi, «O‘zbekiston — 2030» strategiyasi qabul qilinishi bilan bog‘liq to‘rtinchi davr bosqichi. Bu bosqichda O‘zbekiston jahonnig eng taraqqiy etgan 50 ta davlatlar qatoridan joy olishi, O‘zbekiston Global Innovatsion Indeksda Top-50 talik mamlakatlar ro‘yxatiga kirishini ta’minlash, «Transparency International» xalqaro tashkiloti tomonidan e’lon qilinadigan Korrupsiyani qabul qilish indeksida kamida 50 pog‘onaga ko‘tarilishga erishish kabi ko‘plab maqsadlar belgilangan. Bu davrda mamlakatni modernizatsiya qilishda iqtisodiyotning barcha sohalariga innovatsion ta’sir oshdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati (References):

1. Жўраев Н. Янгиланишлар концепцияси: яратилиши, эволюцияси ва амалиёти. – Тошкент: Маънавият. 2002. – 214 б.
2. Жакбаров М. Комил инсон г‘оясининг тарихий-фалсафий негизлари. – Тошкент.: Тафаккур. 2011. – 256.
3. Қодиров А. Анъанвий жамият ва уни модернизациялаштириш стратегияси. – Тошкент: ТДЮИ. 2006.
4. Азизхўжаев А.А. Давлатчилик ва маънавият. -Т.: «Шарқ», 1997;
5. Назаров Қ.Н. Аксиология. Қадриятлар фалсафаси. Тошкент. 2004;
6. Бобоев Н. Миллий давлатчилик ҳақида. Тошкент. 1999;
7. Жумаев Р. Давлат ва жамият: демократлаштириш йўлида. – Тошкент. Шарқ, 1998;
8. Мусаев Ф.А. Демократик давлат қуришнинг фалсафий-ҳуқуқий асослари. - Тошкент: Ўзбекистон, 2007;
9. Отамуротов С.О., Ўзбекистонда маънавий-руҳий тикланиш. - Тошкент: «Янги аср авлоди», 2003;
10. Эргашев И. Тараққиёт фалсафаси. Тошкент: «Академия», 2000;
11. Қирғ‘избоев М. Фуқаролик жамияти: сиёсий партиялар, мафкуралар, маданиятлар. Тошкент. “Шарқ”, 1998;

12. Абдуллаева М.Н. Модернизация жараёнининг фалсафий-методологик таҳлили. Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти. 2010. – 169 б.
13. Омонов Б. Сиёсий модернизациялаш моделлари ва Ўзбекистон тажрибаси. Монография. Тошкент: Фан ва технологиялар. 2012. Б-112.
14. Рубанов А.В. Социальное развитие: традиции и современные подходы к изучению. Журнал Белорусского государственного университета. Философия. Психология. С-49-59.
15. Кокарев К. К вопросу об эволюции политической реформы в Китае / К. Кокарев // Проблемы Дальнего Востока. - 2004. - № 5. С 91.
16. Балчиндоржиева О.Б. Методологические особенности исследования модернизации // Вестник Восточно-Сибирского университета управления и технологий. -2014, №1 (46). - С 134.
17. Berger P. Facing upto Modernity - New York. - 1977 - P. 127- 128.
18. Berger P. Facing upto Modernity - New York. - 1977 - P. 128- 132.
19. Парсонс Т. Система современных обществ. 1970. // Наименование ресурса: Цифровая библиотека по философии. Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001064/st000.shtml>
20. Berger P. Facing upto Modernity - New York. - 1977 - P. 128- 132.
21. Мадаева Ш.О. Ўзбек менталитетида демократик тафаккурнинг шаклланиш хусусиятлари 09.00.11 - Ижтимоий фалсафа Фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент. 2009. Б-121.
22. Тойганбаева Агина Еркиновна “Опыт модернизации стран Юго-Восточной Азии и его адаптация в условиях современного Казахстана” Диссертация на соискание ученой степени доктора философии (PhD). С-42.
23. Муаллифлар жамоаси. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Т.: Шарқ НМК. 2000. Б-440-441.
24. Муаллифлар жамоаси. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Т.: Шарқ НМК. 2000. Б-525-526.